

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of
Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2022, 2 (2): 232-244

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Mütenebbî Şiirlerinde Bir Geçiş Estetiği Olarak Tehallus
Husn Al-Tahallus As A Passing Aesthetic In Al-Mutanabbi's Poems

Adnan Arslan

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
*Associate Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Arabic Language and
Rhetoric*

Bilecik, Türkiye

adnan.arslan@bilecik.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 13.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 29.12.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 232-244

Atıf/Cite as: Arslan, Adnan. "Mütenebbî Şiirlerinde Bir Geçiş Estetiği Olarak Tehallus [Husn Al-Tahallus As A Passing Aesthetic In Al-Mutanabbi's Poems]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/2 (Aralık 2022): 232-244

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Türkiye

MÜTENEBBÎ ŞİİRLERİNDE BİR GEÇİŞ ESTETİĞİ OLARAK TEHALLUS

Öz

Varlığı işgal eden her nesnede bir bütünlük olduğu gibi varlığın yansıması olan sanat eserlerinde de yapısal/biçimsel bir estetik bütünlük olması beklenir. Arap şiirinin klasik biçimi olan kaside türünde de böyle bir bütünlüğün sağlanması edebiyat eleştirmenlerince sanatsal bir kıstas olarak kabul edilmiştir. Buradan yola çıkarak kasidenin girizgâhını teşkil eden *nesîb/teşbîb* bölümünde işlenen gazelden methiye yahut diğer bir başka temaya geçişte şairin geçiş ahengini tutturabilmesi bir meziyet olarak görülmüştür. Yapıtta başarı kriterlerinden biri addedilen bu geçiş estetiğinin bed' ilmi içerisindeki karşılığı *tehallus*dur. Bu söz sanatında maharet sahibi Arap şairlerinden birisi de Mütenebbî'dir. Şair, en nitelikli yönü olan methiyeciliğinde gazelden methiyeye geçerken takdire şayan örnekler ortaya koymuştur. Bu çalışmada şairin kasidelerindeki bu geçiş estetiği incelenmiştir. Divanı hakkında pek çok akademik çalışma yapılmasına rağmen tehallus konusunun müstakil olarak incelenmemiş olması bu çalışmanın saiki olmuştur. Girişte konu hakkında literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında ise şairin tehallus sanatını uygulamasına dair örnekler başlıklar halinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve belagati, Mütenebbî, Klasik Arap şiiri, Tehallus, Kaside.

HUSN AL-TAHALLUS AS A PASSING AESTHETIC IN AL-MUTANABBI'S POEMS

Abstract

It is expected that there will be a structural/formal aesthetic integrity in art works that are the reflection of existence just as there is integrity in every object in the world. Such a formal unity in Arab qasida has been accepted as an artistic criteria by literary critics. In this respect, it has been considered as a precedence that the poet can keep the harmony of modulation from the lyric poem (ghazal) to the eulogy or another theme. This transition aesthetic which is admitted as one of the success criteria in the work is called as husn al-tahallus in the rhetoric. One of the Arab poets who is featured in this art is al-Mutanabbi. In his eulogy, which is his most qualified regard, the poet presented creditable examples while passing from lyric to eulogy. In this study, this passing aesthetic in the poet's qasidas has been searched. Despite of many academic studies have researched al-Mutanabbi's poems the tahallus has not been examined detachedly. That is the motivation of this study. A literature review was made about the poet and the subject in the introduction. Later, examples of the poet's practice of the tahallus are discussed under headings.

Keywords: Arabic Language and rhetoric, al-Mutanabbi, Classical Arabic poetry, Tahallus, Qasida.

Giriş

Mükemmel bir ahenk üzerine yaratılan varlık âleminde, atomları birbirine bağlayan kimyasal bağlar vardır. Bazı filozofların da ifade ettiği gibi âlemde hiçbir şey diğer herhangi bir şeyden büsbütün bağımsız değildir;¹ çünkü âlem kopukluk kabul etmez. Sanat denilen cazibedar eserler de öyledir. Zira sanatkâr sanatıyla âlemden bir şeyleri yansıtmaya çalışır.² Olanı yahut olabileceği bir şekilde tuvalin yüzeyinde resmeder, heykelin üzerine oturtur, beste şekline getirir. Varlıktaki ahenk beşerin duyularına yansiyıp elindeki sanata süzülür. Elinden çıkan eser, varlıktaki ilahi esere ne kadar mutabıksa o kadar alkışlanır, o kadar takdir görür. O halde iyi bir sanatkâr, varlıktaki bütünlüğü ihatalı bir gözle sezmeli, hayal aynasında süzmeli ve eserine bu bütünlüğü hassas terazisiyle yerleştirmelidir.

Arap şiirinin klasik formu olan kaside türünde bu sanatsal bütünlük kendini kaside içi fasılların uyumu olarak gösterir.³ Şair fasıllara ayırdığı kasidesinde önce sevgilisinin yaşadığı mekâna gelir, onu bulamaz. *el-Vukûf 'ale'l-atlâl* yahut *Vakfetun taleliyye* denilen bu girişte sevgiliye duyulan özlem, onda arta kalan şeyler üzerinden dile getirilir.⁴ Türü türü üsluplarla onun güzelliği ve aşk vafedilir. Fakat kasidenin amacı sadece gazel değildir. Şair birazdan kendini övecek (fahir), birilerini yüceltecek (methiye), savaş sahnelerine yer verecek (hamaset) ve hasımlarını yerin dibine sokacaktır (hiciv).⁵ Bunların her birinin konu ve amacı ayrı ayrı olsa da konular arası geçişlerde yumuşak bir intikal güzel bulunmuştur. Bundan dolayı kaside içi geçişlerde bağlantı kurulması ya da daha doğrusu *teşbîb*den⁶ methiyeye intikalde kulağı tırmalamayacak ifadelerle geçişin sağlanması bir sanat kabul edilmiştir.⁷ Bu geçişin dinleyicinin hissetmeyeceği yumuşaklıkta olması ustalık sayılmıştır.⁸ Bu sanatla kaside tek bir kalıptan çıkmış gibi mükemmel bir uyumu izhar edecektir.⁹ Belagat âlimleri bu sanatın estetik bir miyar olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte kavramlaştırma hususunda farklı tercihlerde

¹ Hüseyin Aydoğdu, "Herakleitos ve Whitehead'ın Ontolojilerinde Dinamik ve Organik Bir Bütün Olarak "Sınırsız Evren", *Kaygı* 31 (2018), 226. 217-238.

² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 18.

³ Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzım b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed el-Kartâcennî, *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habib b. Hûca (Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, ts.), 287.

⁴ Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî, *Nağdü's-şî'r* (Konstantiniyye, Matbaatu'l-Cevâhib, 1302), 43; Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Ṭâ'iyyeyn (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtûri)*, thk. Ahmed Sakr (B.y.; Dâru'l-Maârif, 1994), 1/429.

⁵ Burada edebiyat eleştirisi tarihinde kadim bir tartışma olan kaside bütünlüğü meselesine atıfta bulunmaktadır. Bazı eleştirmenler kaside içerisinde vezin ve kafiye dışında bir bütünlük olmadığını savunurken bazıları da bunu mevcut olduğu görüşüne zehap etmişlerdir. Biz bu makalede kasidenin yapısını oluşturan fasılların bulunduğunu ve bunların da birbiri ile intizam halinde olduğu nispette yapıtın başarılı olabileceği görüşünü tercih ettik. Konu hakkında müstakil bir çalışmaya kısaca bakmakta fayda olacağı söylenebilir. Bkz. Merve Özçetin, "Batı ve Arap Şiir Eleştirmenlerine Göre Vahdetü'l-Kaside Meselesi", *Balikesir İlahiyat Dergisi* 12 (Aralık 2020), 155-192

⁶ Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *eş-Şî'ru ve's-şu'arâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423),1/75.

⁷ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tezz, *el-Bedî'*, (B.y.; Dâru'l-Cil, 1410/1990), 155; Ebü Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Dâru'l-Cil, 1401/1998), 1/234; Ebü Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî, *Sirru'l-fesâhâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 268

⁸ Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebü Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. İsmâ Şekyû (Beyrut: Dâru'l-Bihâr, 2004), 1/329. (2 Cilt)

⁹ Ebü İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billah Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî, *et-Tırâz liesrâri'l-belâga* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 1423), 2/173.

bulunmuşlardır. Bugün itibariyle bu sanata dair en çok kabul görmüş yaygın kullanım *tehallus* olmuştur.¹⁰

Arap dünyasında, Arap şairlerinin tehallus bağlamında divanlarının incelendiği görülür. Abbâs Senâ Hâdî, Ebû Temmâm (öl. 231/846) şiirlerindeki tehallus sanatını ele almıştır.¹¹ Muhammed Mehdî Huseyn ise Emevî şairi Kümeyt'in (öl. 126/744) şiirlerini söz konusu çerçevede araştırmıştır.¹² Bu sanatın Kur'ân'da var olup olmadığı da eskilerden beri tartışılmalıdır.¹³ Alâ Ahmed Hasen söz konusu sanatı Kur'ân-ı Kerîm'de aramış ve örneklerini de sunmuştur.¹⁴

Şair Mütenebbî hakkında ise Arap dünyasında ve Türkiye'de sayısı yüzü aşan akademik çalışmalar olduğu halde¹⁵ söz konusu bağlam çerçevesinde herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada şairin dikkat çeken tehallus uygulamaları incelenecektir. Arap şiir eleştirmenleri şairin bu sanatta başarılı olduğunu ifade etmişler ve buna dair bazı örnekler serdetmişlerdir.¹⁶ Burada ise sadece örnekler verilmeyecek bunlar üzerinde ayrıntılı ve şerhli bir kritik yapılacaktır. Bazı beyitlerin şerhleri yapılırken çevirisi de büyük oranda metne yansıtıldığı için harfi tercümeyle ihtiyaç duyulmamıştır.

Mütenebbî'nin Tehallüs Sanatındaki Başarısı Hakkında Bir Varsayım

Mütenebbî hayatının dokuz yılını Hamdânî Emiri Seyfûddeve'nin (öl. 356/967) sarayında geçirmiştir. Seyfûddeve, Halep'te hüküm sürdüğü süre boyunca bir taraftan diğer Arap emirlikleriyle diğer taraftan da Bizans ordularıyla sürekli savaş halindeydi.¹⁷ Seyfûddeve gözünü budaktan sakınmayan savaş sevdalısı cesur biri idi.¹⁸ Onun bu yönü Mütenebbî'nin şiirlerine ilham verici olmuştur. Zira şair küçüklüğünden beri hep savaşmaya önem vermişti. Onur ve şeref ancak savaşarak elde edilebileceğine inanıyordu. Bunu küçüklüğünde söylediği şiirlerde görmek mümkündür:

ولا تحسبنَّ المجد زقا وقينة فما المجد إلا السيف والفتكة البكر

Sanma ki şeref kadehtedir, kadındadır.

Şeref ancak kılıçtadır, emsalsiz bir savaştadır.¹⁹

Şairin insan onur ve şerefini savaşa matuf gösteren diğer bir şiiri de oldukça heybetlidir:

لا يَسْلَمُ الشَّرَفُ الرَّفِيعُ مِنَ الْأَدَى حتى يُزَاقَ عَلَى جَوَانِبِهِ الدَّمُ

¹⁰ Konu hakkında ayrıntı için bk. İsmail Durmuş, "Tehallus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/317-319.

¹¹ Abbâs Senâ Hâdî, "Husnu't-tahallus dirâsetun nassiyye fî şî'ri Ebî Temmâm", *Mecelltu'l-âdâb* 79/2007 213-235.

¹² Muhammed Mehdî Huseyn, "Husnu't-tehallus fî Hâşimiyâtî'l-Kumeyt dirâsetun fi dav'i lisâniyyati'n-nass", *Mecelletu meysân li'd-dirâsâti'l-akâdemiyye* 38 (2020), 48-62.

¹³ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfû Istilâhâti'l-Fünûn Ve'l-Ulûm*, thk. Refik el-'Acem (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996), 398.

¹⁴ Alâ Ahmed Hasen, *Husnu't-tehallus fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Amman: Dâru Gaydâ, 2015).

¹⁵ Şairin hayatı, şairliği ve şiirlerinin incelenmesine dair kolaylıkla ulaşılabilecek pek çok çalışma olduğu için sözü uzatmamak adına burada doğrudan konuya girilmesi uygun görülmüştür.

¹⁶ Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ 'aleyh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Mektebetu'l-Huseyn et-Ticâriyye, ts.), 95.

¹⁷ Sâmî el-Keyyâlî, *Seyfûddeve ve asru'l-Hamdâniyyîn* (Halep: Matbaatu'l-Hadîse, 1939), 93-119.

¹⁸ Muhammed b. Yahyâ b. Mufrih, *Sûratu Seyfi'd-Devle fî şî'ri Ebî Firâs el-Hamdânî* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1429), 106.

¹⁹ Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1983), 189.

*Yüksek bir şeref ancak etrafından kanlar aktığı sürece selamettedir.*²⁰

Yukarıdaki şiirlerde de görüldüğü üzere, şaire göre kişinin onuru ancak savaşarak elde edebileceği bir ganimettir. Mütenebbî'nin savaş sevdalısı karakteri Seyfüddevle gibi diğer bir savaş sevdalısı ile karşı karşıya gelince onun şairlik melekesini en mükemmel bir surette parlatmış gibi görünmektedir. Zira Mütenebbî'nin en nitelikli methiyelerinin Seyfüddevle'ye tahsis ettiği söylenir. Hatta bu şiirleri *Seyfiyyât* olarak ayrıca kategorize edilmekte ve sadece şairin değil klasik Arap şiirinin de şaheseri olarak kabul edilmektedir.²¹ Şairin Seyfüddevle'ye hitaben söylediği methiyelerin genelde olduğu gibi geçim kaynaklı olmadığı, hakikaten de onu samimi olarak sevip takdir ettiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla şairin bu çalışmada da görüleceği üzere kaside girişlerindeki *teşbîb*den sonra methiyeye geçerken uyguladığı hüsn-ü tehallus sanatı aslında onun samimi oluşunun bir göstergesidir denilebilir. Bir makalenin sınırlılığı göz önünde bulundurulacak ve beş örnek üzerinden şairin ilgili sanattaki başarısı yansıtılmaya çalışılacaktır.

1. Örnek

Mütenebbî, Seyfüddevle'nin başında olduğu pek çok savaşa bizzat iştirak etmiştir. Tâhâ Hüseyin'e göre şairin savaş tasvirlerinde halefi olan Ebû Temmâm ve el-Buhturî gibi şairlere kıyasla çok daha başarılı olmasında yatan neden bu olmalıdır.²² Şair bizzat savaşlara katılmış ve o heyecanı hissetmiştir. Savaş ortamının gerginliği ve zirveye çıkan aksiyon onun şairliğine kuvvet vermiştir. Bu savaşlardan birisi de Diyarbakır taraflarında meydana gelen bir çatışmadır. Mütenebbî, Seyfüddevle'nin kahramanlıklarını anlatacak ve onu methedecektir. Fakat âdeti olduğu üzere önce teşbîb girişinde bulunacaktır. Altmışaltı beyitlik kasidenin ilk dokuz beytinde şairin acılarını, sevgilisine olan özlemini görürüz:

طوالَّ وَلَيْلُ الْعَاشِقِينَ طَوِيلٌ لَيْلِي بَعْدَ الظَّاعِنِينَ شُكُولٌ

Gidenlerin ardından geceler hep benzer;

*Uzundur; zaten âşıkların geceleri hep uzun.*²³

Kasidenin matlai olan bu beyitte şair, gidenlerin ardından gecelerin hep benzer olduğunu söyler. Şöyle ki; mevsim değişikliklerinden dolayı gecelerin kısa ve uzunlukları değişir. Kışın geceler oldukça uzundur. Hâlbuki şair uyku nedir bilmez. Sevgilisinin kendini terk edişinden dolayı geceleri uykusuz kalır. Bundan mütevellit olarak geceleri hep aynıdır yani hep uzundur. Zira âşıkların geceleri hep böyle uzun olur.

وَيُخْفِينَ بَدْرًا مَا إِلَيْهِ سَبِيلٌ يُبِينُ لِي الْبَدْرَ الَّذِي لَا أُرِيدُهُ

Sabahlara kadar uykusuz kaldığı vakitlerde geceler kendisine görmek istemediği dolunayı gösterip durur. Buna karşılık kavuşmak istediği dolunayı ise geceler gizlemektedir. Şairin ikinci mısradaki bahsettiği mecazi bedr/dolunay sevgilisidir. Kendisinden ayrılıp gidince şair karanlıklar içerisinde kalmıştır. Gökyüzünde görünen hakiki dolunay ise onun arzu etmediği bir şeydir. Zira maşukundan ayrı kaldığı için uykusuz kalmıştır ve o yüzden dolunayı izlemek mecburiyetindedir. Hâlbuki şairin istediği sevgilisine kavuşmaktır.

²⁰ Mütenebbî, *Dîvân*, 571.

²¹ Seyfiyyât hakkında müstakil bir çalışma için bk. Esat Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfüddevle'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 497-518.

²² Tâhâ Hüseyin, *Maa'l-Mutenebbî* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013), 150.

²³ Mütenebbî, *Dîvân*, 355. Bu örnekteki beyitler hep aynı sayfada olacağı için diğerlerinin kaynakları verilmeyecektir.

وَمَا عَشْتُ مِنْ بَعْدِ الْأَجْبَةِ سَلْوَةً وَلَكِنِّي لِلنَّائِبَاتِ حَمُولٌ

Şair sevgilisinden ayrıldıktan sonra hiçbir teselli bulamadan yaşadığını ve firakın acısından kaynaklanan pek çok belaya katlanmak zorunda kaldığını ifade eder.

وَإِنَّ رَحِيلاً وَاجِداً حَالِ بَيْنِنَا وَفِي الْمَوْتِ مِنْ بَعْدِ الرَّحِيلِ رَحِيلٌ

Sevgilinin kabilesiyle birlikte çekip gidişi şairi o kadar yaralamıştır ki bu gidişi şair ölümle kıyaslar. Sevgili gittikten sonra şair ölürse araya bir ayrılık daha girecektir. Hayatla kavuşma ümidi çok azken ölerek ondan tamamen uzaklaşacaktır.

إِذَا كَانَ شَمُّ الرُّوحِ أَدْنَى إِلَيْكُمْ فَلَا بَرَحْتَنِي رَوْضَةٌ وَقَبُولٌ

Şair, rüzgârın kendisini ona yakınlaştırdığını söylemektedir. Güya uzaklardan esip gelen rüzgârın tatlı esintisi sevgilisinden bir şeyler alıp getirmektedir. O halde dua edip niyazda bulunur: Bu rüzgâr beni hiç terk etmesin.

وَمَا شَرَقِي بِالْمَاءِ إِلَّا تَذَكُّراً لِمَاءِ بِهِ أَهْلُ الْحَبِيبِ نُزُولٌ

Bu beyitte şair, sevdiğine karşı duyduğu bağlılığı anlatmaktadır. Sevgilisinin yakınlarıyla beraber içtiği suyu düşününce onsuз olmadan yalnız başına içtiği suyun ona kederden başka bir şey vermediğini ifade eder.

يُحَرِّمُهُ لَمْعُ الْأَسِنَّةِ فَوْقَهُ فَلَيْسَ لِظَمَانٍ إِلَيْهِ وَصُولٌ

Mütenebbî sevgilisine kavuşmak için bir şeyler yapmaya niyet dahi edememektedir. Zira maşuku mızrakların parlak ışıkları altındadır. Onun çevresini akrabaları sarmıştır. Ona yaklaşmak için ölümü göze almalıdır. Şair sevgilisine kavuşmayı suya ulaşmaya benzeter. Susuz kalmış kişi için çölde su ne ise sevgilisi de öyledir.

أَمَا فِي النُّجُومِ السَّائِرَاتِ وَغَيْرِهَا لِعَيْنِي عَلَى ضَوْءِ الصَّبَاحِ دَلِيلٌ

Şair sevdiğini kaybetmiş ve kapkaranlık gecelerle baş başa kalmıştır. Gökyüzünde sabahın yaklaştığını haber veren bir alamet arar. Bundan dolayı istifhamda bulunur: Yıldızlardan sabahın ışığını haber veren hiçbir şey yok mu diye soruşturur. Zira geceleri uykusuzdur. Öyle gökyüzünde yıldız sayarak sabahı bekler durur.

أَلَمْ يَرِ هَذَا اللَّيْلُ عَيْنِيكَ رُؤَيْتِي فَتَنْظَهَرَ فِيهِ رَقَّةً وَنُحُولٌ

Bir önceki beyitte başlayan istifhamlar devam eder. Şair burada uykusuz kaldığı geceyi kişileştirir. Bu gece senin gözlerinin benim gördüğüm gibi görmedi mi? diye sorar. Eğer görseydi aşkıdan dolayı inceler ve kaybolup yerini gündüze bırakırdı der.

İlk dokuz beyitte görüldüğü gibi şair sevgilisinden ayrı düştüğü için maddi manevi karanlıklar içerisinde kaldığını, çilekeş bir halde hasret acısı ile boğuştuğunu vb. haletlerini anlatır. Artık buradan itibaren sözü Seyfüddevle'ye getirme zamanı gelmiştir. Ancak sevgiliye duyulan özlem ve ondan dolayı uzayıp giden gecelerin vasfindan sonra Seyfüddevle'nin methine geçiş nasıl olacak? İşte burada şairin ustalığı görülür:

لَقَيْتُ بِدَرْبِ الْقَلَّةِ الْفَجْرَ لَقِيَةً شَفَّتْ كَمَدِي وَاللَّيْلُ فِيهِ قَتِيلٌ

Beyitte bahsedilen Derbu'l-Kulle, Seyfüddevle'nin parlak bir zaferle çıktığı savaşın gerçekleştiği yerdir. Kaynaklarda *Rûm Beldelerinde bir yer* olduğu söylenir.²⁴ Şair ne zaman bitecek diye bakınıp durduğu uzun ve bunaltıcı gecenin ardından fecir vakti ile mezkûr yerde

²⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sâdir, 1995), 2/448.

buluşmuştur. Gece ölmüş bir halde iken derdine derman bulmuştur. Bu beyitte bir müphemlik vardır. Gecenin ölmesi ve Derbu'l-Kulle'de şifa bulması ne anlama gelmektedir? Buradan itibaren şairin oldukça latif adımlarla mevzuyu değiştireceği görülecektir.

وَيَوْمًا كَأَنَّ الْحَسَنَ فِيهِ عَلَامَةٌ بَعَثَتْ بِهَا وَالشَّمْسُ مِنْكَ رَسُولٌ

Mütenebbî, gecenin zulmet ve kasvetinden kurtulmuş, gündüze kavuşmuştur. Öyle bir gün ki sanki güzellik sevgilisinin gönderdiği bir alamettir ve güneş de bu güzelliği kendisine taşıyan bir elçi olmuştur. Sevgilisinin güzelliği sabahın ilk ışıklarıyla ufukta belirmiştir. Bu güzelliği kendisine taşıyıp getiren elçi de güneştir.

وَمَا قَبْلَ سَيْفِ الدَّوْلَةِ إِثَارَ عَاشِقٍ وَلَا طَلَبْتَ عِنْدَ الظَّلامِ نُحُولٌ

Bu beyitte artık gazelden methiyeye geçilmiştir. İlk on bir beyitte şairin sevgilisine duyduğu özlem ve geceden şikâyetleri Seyfüddevle'nin zaferi ile son bulmuştur. Şair önce geceyi kendisini boğmaya çalışan merhametsiz ve gaddar bir düşmana benzetmiş ve ardından fecir vakti gecenin öldürüldüğünden haber vermiştir. Bu suretle sabahın ilk ışıklarıyla birlikte sevgilisinin güzelliği ufka vurmuş ve ona kavuşmuştur. Burada şair, geceden intikamını Seyfüddevle'nin aldığı söyler. Ondan önce hiçbir âşık geceden intikamını alabilmiş değildir. Seyfüddevle'ye yüklenen ve sena edilen *geceden intikam alma* hadisesinin ilk beyitlerde işlenen gazelle irtibatı nedir?

Tefsir ilminde âyetlerin yorumu yapılırken kimi zaman âyetin nüzul sebebi önem arz eder. Buna vakıf olmanın sahih bir tefsir faaliyeti için kimi zaman zaruri olduğu belirtilmiştir.²⁵ Diğer taraftan kimi hadislerin yorumlanmasında da hadisin söylenme münasebetine (vürud-u hadis) muttali olmak icap eder.²⁶ Âyetlerin tefsiri ve hadislerin şerhlerinde bu ikincil kaynakların yardımı gibi kimi zaman klasik Arap şiirinin anlaşılmasında ikincil kaynak olan şerhlerin izahına ihtiyaç duyulmaktadır. Tehallus açısından incelediğimiz buradaki şiir günümüzden tam olarak 1068 yıl önce söylenmiştir. Dolayısıyla uygulanan sanatın kritiğini yapabilmek için şiirin zuhurunu hazırlayan vasata dair tarihi verilere ulaşmamız gerekmektedir.

Şair hakikaten takdire şayan bir ustalıkla tan yeri ağarması zamanında güneşin öldürüldüğünü ifade etmekle ufukta beliren kızılığın gecenin akan kanına benzetmiştir. Fecir vakti gece öldürülür, akan kanları ise biraz sonra doğu tarafından kızıl bir halde ufuktan süzölmeye başlar. Bu oldukça etkileyici bir anlatımdır. Konunun Seyfüddevle ile ilgisi de tam olarak burada düğümlüdür. Şair sevgilisine olan özleminden dolayı gecenin kasvetini yaşarken adeta hastadır ancak Seyfüddevle'nin düşmanlarını öldürdüğünü görünce inşiraha kavuşmuştur. İşte Seyfüddevle'nin geceden intikam almasının sırrı budur.²⁷ Şair önce acılarından bahsederek kendisine karşı empati uyandırmış, geceyi gaddar bir düşman olarak tasvir etmiş, sonrasında ise geceden kahramanca intikamını alan Seyfüddevle'yi yiğit bir kurtarıcı olarak sahneye çıkarmıştır. Bundan sonra kaside artık sonuna kadar Seyfüddevle'nin methiyesine tahsis edilecektir. Fakat burada önemli olan şudur ki Seyfüddevle, düşmanlarına korku salan cengâver bir emir olmaktan önce çilekeş bir aşığı, gecenin ızdırabından kurtaran merhametli bir

²⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Mısır: el-Hey'etu'l-Misriyye, 1394/1974), 4/215.

²⁶ Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Kemâlidîn el-Hüseynî, *el-Beyân ve't-ta'rif*, thk. Seyfuddîn el-Kâtib (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.), 1/3.

²⁷ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mutenebbî*, thk. Muhammed Saîd (Arabistan: Merkezi'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429), 941.

himâyetkârdır. Şairin burada görüldüğü gibi gazelden methiyeye intikali yani tehallusu oldukça tutarlı ve sağlamdır.

2. Örnek

Bu örnekte Mütenebbî bu kez el-Mugîs Bişr b. Alî adında birine methiye dizecektir. Otuz dokuz beyitlik kasidesinde çoğu zaman olduğu gibi övdüğü kişinin savaşlardaki kahramanlıklarından, ahlaki üstünlüklerinden vb. bahsedecektir. Fakat ilk on beyitte el-A'râbiyye diye isimlendirdiği bir kadına duyduğu aşk ve özlemine dile getirecek, ayrılık karşısında çektiği acılarını anlatacaktır. Şairin tehallus uygulaması bir önceki örnekte ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Dolayısıyla burada ilk on beytin şerhine gerek duymadan doğrudan tehallus sanatının olduğu beyit incelenecektir. Kasidenin matlaı şu beyittir.

دَمْعٌ جَرَى فَفَضَى فِي الرَّبِيعِ مَاوَجِبَا لِأَهْلِهِ وَشَفَى أَنَّى وَلَا كَرِبَا

Şair, klasik kaside yapısında mutata olan *vaktetun taleliyye* ile şiirine başlar.²⁸ Sevdiğinin terk ettiği yerlere gelip gözyaşı döker. Gözlerinden sicim sicim akan yaşlarının maşukunun hak ettiği kadar çok olduğunu ifade eder. Fakat ikinci mısra da bu düşüncesinden vaz geçer: *Ne mümkün ona layıkıyla ağlamak* der.

Methiyeye varıncaya kadar diğer dokuz beyitte ayrılığın aklını nasıl başından aldığını, hasretinden dolayı göz çukurlarının bulut olup gözyaşlarının ise sağanak yağmur gibi yağdığını, sevgilinin endamının ince daldan daha güzel, tükürüğünün ise safi baldan daha lezzetli olduğunu, güneş gibi parlak ve yakın görünüp lakin elde edilmesinin imkânsızlığını ve en nihayetinde de akranlarıyla kıyaslanamayacak kadar emsalsiz bir güzelliğe sahip bulunduğunu ifade eder. Tabi ki şair bu beyitlerin her birini *hazif, takdim, istifhâm, tenkîr* gibi üsluplar içerisinde *teşbih, istiare, mübalağa, rücû', tıbâk, teşhis, cinas* vb. sanatlarla süsler. Bu on beyitlik teşbîb girişinden sonra maksadı olan methiyeye yumuşak bir intikalde bulunacaktır. Âşık olduğu kadın yanında bir başka kadınla birlikte şairin yanına gelmiştir. Şair sevgilisinin bir başka kadınla yan yana oluşunu fırsata çevirecektir:

مَرَّتْ بِنَا بَيْنَ تَرْبِيهَا فَقُلْتُ لَهَا مِنْ أَيْنَ جَائَسَ هَذَا الشَّائِنُ الْعَرَبَا

İki akranı arasında olduğu bir halde yanıma geldi. Ona dedim:

Bu ceylan nasıl olurda bir bedevi ile yan yana gelir?

Şairin gözünde sevdiği kadın, yavru bir ceylan güzelliğindedir. Yanındaki kadınla beraber oluşunu tuhaf karşılar. Bu beyit aslında tehallus için özenle seçilmiştir. Şair kadını konuşturacak ve onun vereceği cevapla maksadına giriş yapacaktır:

فَاسْتَضَحَّكَتْ ثُمَّ قَالَتْ كَالْمَغِيثِ يُرَى لَيْثُ الشَّرَى وَهُوَ مِنْ عَجَلٍ إِذَا انْتَسَبَا

Güldü ve şöyle dedi: Mugîs gibi. O da neseben İcl Kabilesi'nden olsa da Şerâ aslanıdır

Kadın, yavru bir ceylan güzelliğinde olup da güzellik bakımından kendisinden çok aşağıda bulunan bir başkası ile yan yana gelişini mümkün göstermek için bir örnek olarak şairin öveceği kimseyi öne sürmüştür. İlk on beyitte şairin hasretiyle yanıp tutuştuğu kadın, kendi güzelliğini anlatırken şairin övdüğü kişiyi (Mugîs) referans almıştır. Mugîs, aslanlarının çok olmasıyla bilinen Şerâ bölgesinin bir aslanı gibi cesaret ve kuvvette namdar olmuştur. Hâlbuki Mugîs'in mensup olduğu kabile "İcl" kabilesidir. Arapçada bu kelime asıl olarak "dana" anlamına

²⁸ Mütenebbî, *Dîvân*, 97.

gelmektedir. *Tevriye* sanatının da kullanıldığı bu beyitte kadın mealen şöyle der: *Mugîs'in cesaret ve kuvvette aslında bir aslan gibi olup İcl (dana) Kabilesi'ne mensup olması onun şanına bir zarar vermediği gibi benim de bir başka kadınla yan yana oluşum güzelliğime mani değildir.* Şair bundan sonra kadını konuşturmaya devam eder. Kadının gözünde Mugîs öylesine akıllıdır ki onun akli yatalak kimseye verilse kalkar yürür, cahile bahşedilse ayılır, dilsizle nasip olsa hatip kesilir. Yüzünün parlaklığı güneşi kapkaranlık eder, konuşurken ağzından dökülen inciler gerçek inciye değersiz taşa dönüştürür ve hakeza. Kasidenin kalan beyitleri tamamen methiyeye ayrılacaktır. Görüldüğü gibi kaside, ayrılığın dolaylı ardından hicrîlik içinde ağlanmaya layık ceylan güzelliğindeki bir kadının Mugîs'e övgüler dizmesi üzerine kurgulanmıştır. Şairin mesajı şudur: Mugîs öyle övgüye layık birisidir ki güzelliğiyle beni kendine âşık eden kadın bile onun büyüüne kapılmıştır. İşte *tehallas* burada anlatmaya çalıştığımız geçiş estetiğinin unvanıdır.

3. Örnek

Kabile reisleri, Bedr b. Ammâr ve Seyfûddeve derken Mütenebbî'nin methiye yolculuğunun bir sonraki durağı İhşîdîler hükümdarı Kâfûr olmuştur. Dokuz yıl süren Hamdânî saray şairliğinin ardından Mütenebbî, istemeyerek de olsa Mısır'a sığınmış ve h. 346 yılında Kâfûr el-İhşîdî'nin (öl. 357/968) himayesine girmiştir.²⁹ Seyfûddeve'de olgunlaştırdığı methiyelerine burada yenilerini eklemiştir. Mütenebbî Kâfûr'a methiye dizerken Seyfûddeve'ye yaptığı gibi onun ahlaki olgunluklarının yaratılışından geldiğini vurgulamak istemiştir. Arap şiirinde kişideki cesaret ve cömertlik gibi ahlaki erdemlerin fitrattan gelmiş olması, sonradan öğrenilerek kazanılmasından çok daha fazla takdire şayan görülmüştür. Şair, bu *fitrat* vurgusunu Kâfûr'un methiyesinde kullanacaktır. Ancak bu örnekte işleyeceğimiz kırk altı beyitlik kasidesine gazelle başlayacak ve sözü oradan Kâfûr'a getirecektir:

مَنْ الْجَادِرُ فِي زِيِّ الْأَعْرَابِ حُمُرِ الْخَلْيِ وَالْمَطَايَا وَالْجَلَابِيبِ

Mütenebbî'nin şiirlerinde ilan-ı aşk ettiği güzellerden birisi de el-A'râbiyye dediği bedevi bir kadındır.³⁰ Şair gerçekten böyle müşahhas bir kadına âşık mıdır bilemeyiz. Zira klasik biyografik kaynaklarda şairin herhangi bir kadınla ilişkisinden bahsedilmemiştir. Genel olarak maceralarından hareketle araştırmacılar, kibir derecesine varan onuruna düşkünlüğünden dolayı kendisini bir kadına ram etmekten imtina ettiğini ifade etmişlerdir.³¹ O halde denilebilir ki şair için teşbîb/gazel methiye teması için bir araçtır. Gazelin değeri övülecek kişinin övülmeye layık sıfatlarını daha güçlü gösterebilmek için bir vahid-i kıyasi olmasındadır.

Kasideye dönersek Mütenebbî, bedevi kadınları bizim açımızdan ilginç bir şekilde inek yavrularına yani buzağılara benzetmektedir. Bedevi kadın kıyafeti giymiş buzağılardır şairin dikkatini çekenler. Bizim açımızdan diyoruz zira kültürümüzde her ne kadar büyükbaş hayvanların yavruları sevimli ve tatlı görünseler de güzel kadınların onlara teşbih edilmesi uygun düşmez. Ancak coğrafyamızdan bambaşka çöl koşullarında zuhur eden Arap şiiri açısından durum tabii olarak farklıdır. Arap şairi sevdiği kadını vasfederken; yürüyüşünü kedi

²⁹ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1900), 1/122.

³⁰ Mütenebbî, *Dîvân*, 448.

³¹ Bu meyandaki görüşlerin bir araya getirildiği bir kaynak için bk. Muhammed Hasen eş-Şemmâ', *el-Mer'atu fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Şam: Dâru'l-Vesebe, ts.).

yürüyüşüne, parmaklarını tırtıllara ve konuşmasının tatlılığını da dağlardan inerek avcılarının hedefine maruz yabancı keçilerin seslenmesine benzetmekte bir güzellik görmüştür.³²

Şairin bahsedeceği kadınlar, kırmızı kıyafetler, binekler ve cellâbiye denilen elbiseler içerisinde kral ailelerine layık bir gösterişe sahiptirler. Şair daha sonra on beşinci beyte kadar teşbîb amaçlı sözlerinde sevgilisinin vasıflarına hızlı adımlarla değinerek geçer. On ikinci beyte geldiğinde ise bedevi kadınların güzelliğini şehirli kadınlarınkine üstün tutmak için şöyle der:

حُسْنُ الْحَضَارَةِ مَجْلُوبٌ بِطَرِيَّةٍ وَفِي الْبَدَاوَةِ حُسْنٌ غَيْرُ مَجْلُوبٍ

Şehirlinin güzelliği süslenmeye gelirse de

Bedevininki zorlanmadan gelen güzelliktir.

Bu beyit Mütenebbî'nin birazdan yapacağı tehallus sanatı için bir bakıma ön hazırlıktır. Çünkü birazdan şair sözlerini Kâfûr'un hilm denilen ağırbaşlı ve yumuşak oluşuna getirecektir. Ancak ondan önce şair doğallık ve sadeliğin her şeyde güzellik kattığını güzeller güzeli "bedevi kadın" figürü üzerinden yapar. Sözü bu arada kendisine de getirir. Fitri olanın daha güzel olduğunu ifade etmek için beyaz saçlarına kına sürmediğini söyler. Artık Kâfûr'un methi için şartlar hazırdır. Hikmet içerikli şu sözleriyle fitrattan gelen olgunluğun genç-yaşlı ayrımı yapmaksızın insanı süslediğini anlatmak ister:

فَمَا الْخَدَائَةُ مِنْ جِلْمٍ بِمَانِعَةٍ قَدْ يُوْجَدُ الْجِلْمُ فِي الشُّبَّانِ وَالشُّيْبِ

Gençlik hilmin varlığına mani değildir.

Hilm, gençte de bulunur, yaşlıda da.

Bu beyitle şair artık sözü methiyeye getirmenin zamanının geldiğini görmüştür ve şöyle demiştir:

تَرَعَرَ عَ الْمَلِكِ الْأَسْتَاذُ مُكْتَهَأً قَبْلَ اِكْتِهَالِ أَدِيبٍ قَبْلَ تَأْدِيبِ

Melik (Kâfûr) yaşlanmadan olgunlaşmış ve

birilerinin tedibi olmadan edepli olmuştur.

Burada şairin teşbîbden methiyeye geçişi hakikaten takdir edilesi bir maharetle olmuştur. Söz Kâfûr'a geldiğinde büyük olasılıkla dinleyici, bu intikali hiç sezmeden methiyeye devam edecek ve kasidenin başında bahsedilen –günümüz tabiriyle- makyajsız güzel bedevi kadına ne olduğunu merak etmeyecektir. Zira kadına güzellik katan asıl şeyin onun sadeliği olduğunu anlattıktan sonra ahlakta da kemal derecenin tasannu ve tekellüften uzak faziletlerden ibaret bulunduğunu dile getirmiş, kendinden örnek vermiş, mevzunun felsefesini yapmış ve söz, doğal mecrasında Kâfûr'a gelmiştir.

4. Örnek

Yukarıdaki ilk üç örnekte, şairin tehallus sanatındaki dehasını gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira gazelden methiyeye geçiş hissettirmeden ve oldukça da etkili bir üslupta gerçekleşmiştir. Divanı üzerine yaptığımız incelemede kalite bakımından ilk üç örneğe benzer başka uygulamalarında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sözü uzatmanın gerekli olmadığını düşünüyoruz. Vereceğimiz bu iki örnekte ise Mütenebbî, tehallus konusunda ilk üç örnekte

³² Konu hakkında müstakil bir çalışma için bk. Hâşim Kerîm, "Delâletu'l-hayvân fi şî'ri'l-gazel fi'l-asri'l-Emevî", *Mecelletu Tikrîf li'l-'ulûm'il-insâniyye* 17/4 (Nisan 2010), 440-461.

olduğu kadar titiz değildir. Her ne kadar yine gazelden methiyeye geçiş yapıyor olsa da bu örnekteki geçiş görüleceği üzere aceleci ve gelişigüzel olmuştur.

Şair bir diğer kasidesine aşk acısının kendisini ne hallere düşürdüğünden bahsederek başlar: *عزيرُ أسي من داوهُ الحدقُ النُّجْلُ Derdi o iri gözler olanın kederi ne güçtür.*³³ Yirmi dokuz beyitlik methiyenin ilk dokuz beyti sevgilinin aşkından şairin başına gelenleri anlatmasıyla geçer. Tek bir bakış aşka kapılmasına ve aklının başından gitmesine kâfi gelmiştir. Onun sevgisi damarlarına ve eklemelerine kadar işlemiş, tüm vücudunu kaplamıştır. Onu düşünmekten başka bir şey yapamaz hale gelmiştir. Bedeninde, aşkın tesirinde kalmamış tek bir tüy bile yoktur. Uykusuzluk şairin aşığımı gibi gözlerinden hiç ayrılmak istememektedir. Şair aşkın hallerini birer birer anlattıktan sonra onuncu beyitte şöyle der:

أُحِبُّ الَّتِي فِي الْبَدْرِ مِنْهَا مِثَابَةٌ وَأَشْكُو إِلَى مَنْ لَا يُصَابُ لَهُ شَكْلٌ

Benzeri olan dolunayı seviyorum ve onu benzeri olmayan kimseye şikâyet ediyorum.

Şair bu şikâyetiyle birlikte övdüğü şahsiyete yönelerek onu pek çok sıfatlarla metheder. Teşbîb kısmında sevgiliye biçilen rol methiyenin dizileceği şahsa şikâyete konu olmasıdır. Öylesine güzeldir ve kalbi de ona öyle esir olmuştur ki onu övdüğü kişiye şikâyet edecektir. Dolayısıyla gazelden methe geçiş şikâyet üzerinden gerçekleşir. Buradaki tehallus, ilk üç örnekteki kadar estetik değildir. Zira methiyede asıl olan övülmeye layık eşsiz sıfatlara sahip olan kişinin diğerlerinden üstünlüğünü ortaya koymaktır. Hâlbuki bu kasidede gazele konu olan kadın methe konu olan kişiden daha üstün bırakılmıştır. Kadının aşkı şairi öyle bir hale getirmiştir ki ondan şikâyet etmek için övülen kişiye sığınmaktadır. Hâlbuki bundan kadının cezbedici güzelliği anlaşılır, övülen kişinin yüceliği değil. Övülen kişiye verilen rol dert ortaklığı yahut arkadaşlık gibi şeylerdir. Hayranlık hissi uyandıracak ve sevgiliyi gölgede bırakacak bir rol övülen kişide görülmemektedir. Dolayısıyla şairin bu tehallus uygulamasında görece kifayetsiz olduğunu söylemek gerekir.

5. Örnek

Tehallus sanatına diğer bir örnek ise *إِلَامَ طَمَاعِيَّةُ الْعَاذِلِ* ile başlayan kasidesindedir. Bu kasidede şair *Ne zamana kadar kınayanlar benim aşkıma terk edeceğimi ummaya devam edecekler* şeklinde bir serzenişte bulunur.³⁴ Gazel şiirlerinde oldukça sık kullanılan bir motif olan *avâzil/kınayıcılar* burada da karşımıza çıkar. Şair aşkıdan dolayı halvet ve uzlet içerisinde yaşar, içine kapanır ve derbeder bir halet-i ruhiyeye girer. Şairi düştüğü bu halden dolayı birileri de *yaptığın akıllıca bir iş değil, değmez, kendine zarar veriyorsun* gibi sözlerle kınar, ayıplar. Bu kişiler gazel şiirinde *عاذل/âzil* karakteri olarak çoğu kez yerini alır. Şair onlardan bahsederek *aşkın kendisini kınanacak kadar sefil bir hale duçar ettiğine* inandırmak ister. İlk beytin ikinci mısraında *يُرَادُ مِنَ الْقَلْبِ وَلَا رَأَى فِي الْخُبِّ لِلْعَاذِلِ* der. Yani kişi aklıyla aşka düşmüş değildir. Kınayıcılar *يُرَادُ مِنَ الْقَلْبِ* şairden onu unutmalarını ister. Hâlbuki *الطَّبَاغِ عَلَى النَّاقِلِ* şairin tabiatı sevdiği kişiye âşık olma üzere yaratılmıştır. Yani aşığın aşka düşmesi ezelden tayin edilmiştir. Dolayısıyla kınayıcıların sözleri nafilidir. Elli beş beyitlik kasidenin ilk iki beyti bu şekildedir. Daha sonraki altı beyit boyunca şair aşk acısına razı olduğunu anlatır. Zayıflamıştır fakat sevdiği uğruna zayıflayıp bir deri bir kemik kalmaktan çok memnundur. Eğer maşuku uzaklaşıp gider de ağlamazsa bu ona dert olur. Teselli denen şeyi kınayıcılara bırakmak ister. Ben acı çekeyim onlar müteselli olsun der. Göz kapakları ağlamaktan evladı ölmüş kadının elbiseleri gibi olmuştur. Bu

³³ Mütenebbî, *Dîvân*, 269.

³⁴ Mütenebbî, *Dîvân*, 269.

oldukça etkileyici bir teşbihtir. Evladı ölmüş bir anne çocuğunun ardından ağlamakla kalmaz, üstünü başını parçalar yani elbisesini çekiştirir. Şairin gözleri de ağlayıp durmaktan öyle olmuştur. Gözlerinden sürekli dökülen gözyaşlarını silerken göz kapakları tahriş olmuştur. Tüm bu anlatılanlar gazelin olmazsa olmazı tasvirlerdir. Hâlbuki şairin maksadı burada da gazel değil methiyedir. Sözü münasip bir şekilde övdüğü kişiye getirmelidir. Aşağıdaki beyit ile bu geçişi yapar:

وَلَوْ كُنْتُ فِي أَسْرٍ غَيْرِ الْهَوَىٰ ضَمِنْتُ ضَمَانَ أَبِي وَائِلٍ

Eğer aşktan başka bir şeye esir olmuş olsaydın

Ebû Vâil'in garanti ettiği gibi ben de garanti ederdim.

Bu beyitte şairin maksadının ne olduğunu anlamak için şerhlere bakmak lüzumu hâsıl olmuştur. Mütenebbî şarihlerinden Berkûkî'nin aktardığına göre Ebû Vâil, Emir Seyfûddeve'nin amcasının oğludur. Haricilerle yapılan bir savaşta onların eline esir düşmüştür. Kendisini serbest bırakmaları durumunda fidye olarak -altın olduğu anlaşılan- mühim bir malı onlara verme hususunda teminat vermiştir. Seyfûddeve ise onlara altın vermek yerine mızrakların başlarını vermiştir. Yani fidye ödemek yerine onlara baskın düzenleyerek ellerinden amcasının oğlunu kurtarmıştır.

Tehallusun bu örneğinde şairin ne kadar başarılı olduğu hususu kanaatimizce tartışmaya açıktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Mütenebbî'nin ilk sekiz beytinde işlediği gazel teması "aşk esareti" etrafında şekillenmiştir. İradesiyle değil kaderin icbarıyla aşka düşmüş ve esaret benzeri bir halet içerisinde dertmend olmuştur. Kendisini bu halden kurtulması mümkün değildir. Eğer aşk dışında bir esaret olsaydı bunun bedelini ödeyip kurtulurdu. Şair, Ebû Vâil'in ödemeyi temin ettiği fidyeden bahsetmiş ve buradan Seyfûddeve'nin kahramanlığına intikal etmiştir. Kanaatimizce bu tehallusu anlamlı kılacak güçlü bir bağlantı olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira şairin amacı tabi olarak methiyedir. Burada gazelde işlenen esaret ile Seyfûddeve'nin kahramanlığı arasında anlamlı bir bağlantıdan söz etmek mümkün değildir. Kasideden anladığımız kadarıyla Seyfûddeve, amcasının oğlunu bir baskınla kurtarabiliyor fakat Mütenebbî'yi yaşadığı esaretten kurtarmaktan aciz kalıyor. Esaretten bahsedişin ardından Seyfûddeve'nin sevgisi ile kalbini o maşuktan çekip aldığı ifade etmiş olsaydı mükemmel bir bağlantı olduğu söylenebilirdi. Fakat gazel ile methiye arasında böyle bir bağlantıdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Şairin divanı üzerine kritik yapan Ebû Mansûr es-Seâlibî bu örnekteki tehallusu başarılı bulmuştur.³⁵ Bize göre şairin yaptığı her ne kadar tehallus olsa da hüsn-ü tehallus değildir. Zira beyitler arasındaki bağlantı ipleri ilk üç örnekte olduğu gibi kuvvetli örülmemiştir.

Sonuç

Genel olarak teşbîbden methiyeye geçiş estetiği olarak özetleyebileceğimiz tehallus, şairlerin edebi hünerlerini göstermeye çalıştıkları bir sanattır. Çalışmada Mütenebbî'nin methiyeleri bu sanat çerçevesinde incelenmiş ve kritiği yapılmıştır. Görüldüğü kadarıyla şair gazelden methiyeye geçerken bu sanatı çoğu zaman geçişi hissettirmeyecek bir yumuşaklıkta uygulamıştır. Burada ele aldığımız beş örnekten üçünde şairin geçişlerini mantıki bağlarla ördüğü ve bu suretle duygu-akıl dengesini koruduğu görülmüştür. Şairin kendi dönemine kadar teraküm edip olgunlaşan gazel birikimini alıp onu methiyede kullandığı ve teşbîb girizgâhını bir araç olarak başarılı bir şekilde kasidelerine yedirdiği müşahede edilmiştir. Ancak bu geçiş

³⁵ Seâlibî, *Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ 'aleyh*, 96.

estetiğini her kasidesinde mükemmel sağlayamadığı da dikkatimizi çekmiştir. Bunlara dair iki örnek de verilmiştir. Şairin divanı tehallus bağlamı dışında daha pek çok akademik çalışmanın konusu olmaya layıkatlıdır. Örneğin; divanı teşhis, savaş tasvirleri, hüsn-i ta'îl, mecaz-ı mürseller, mübalağa vb. pek çok açıdan Türk akademisyenlerinin teveccühünü beklemektedir.

Kaynakça

- Âmidî, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ. *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Ṭâ'iyeyn (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî)*. thk. Ahmed Sakr. B.y.; Dâru'l-Maârif, 1994.
- Aydoğdu, Hüseyin. "Herakleitos ve Whitehead'ın Ontolojilerinde Dinamik ve Organik Bir Bütün Olarak "Sınırsız Evren". *Kaygı* 31 (2018), 217-238.
- Ayyıldız, Esat. "el-Mutenebbî'nin Seyfüddevle'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 497-518.
- Durmuş, İsmail. "Tehallus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1995.
- Hâdî, Abbâs Senâ. "Husnu't-tahallus dirâsetun nassiyye fî şî'ri Ebî Temmâm". *Mecelltu'l-âdâb* 79/2007 213-235.
- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî. *Sirru'l-fesâhâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982.
- Hamevî, Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce. *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*. thk. İsmâ Şekyû. Beyrut: Dâru'l-Bihâr, 2004.
- Hasen, Âlâ Ahmed. *Husnu't-tehallus fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Amman: Dâru Gaydâ, 2015.
- Huseyin, Muhammed Mehdî. "Husnu't-tehallus fî Hâşimiyyâti'l-Kumeyt dirâsetun fi dav'i lisâniyyati'n-nass". *Mecelletu meysân li'd-dirâsâti'l-akâdemiyye* 38 (2020), 48-62.
- Hüseyin, Tâhâ. *Maa'l-Mutenebbî*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013.
- Hüseynî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Kemâlidîn. *el-Beyân ve't-ta'rif*. thk. Seyfuddîn el-Kâtib (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân'*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1900.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *eş-Şî'ru ve's-şu'arâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.
- İbn Mufrih, Muhammed b. Yahyâ. *Sûratu Seyfi'd-Devle fî şî'ri Ebî Firâs el-Hamdânî*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1429.
- İbnu'l-Mu'tezz, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed, *el-Bedî'*. B.y.; Dâru'l-Cîl, 1410/1990.
- Kartâcennî, Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzım b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed. *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*. thk. Muhammed el-Habib b. Hûca .Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, ts.
- Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî. *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Dâru'l-Cîl, 1401/1998.

- Kerîm, Hâşim. "Delâletü'l-hayvân fi şî'ri'l-gazel fi'l-asri'l-Emevî". *Mecelletu Tikrît li'l-'ulûm'il-insâniyye* 17/4 (Nisan 2010), 440-461.
- Keyyâlî, Sâmi. *Seyfüddeve ve asru'l-Hamdâniyyîn*. Halep: Matbaatu'l-Hadîse, 1939.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebü'l-Ferec b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî. *Nağdü's-şî'r*. Konstantiniyye: Matbaatu'l-Cevânib, 1302.
- Maarrî, Ebu'l-Alâ. *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mutenebbî*. thk. Muhammed Saîd. Arabistan: Merkezu'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.
- Özçetin, Merve. "Batı ve Arap Şiir Eleştirmenlerine Göre Vahdetü'l-Kaside Meselesi". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 12 (Aralık 2020), 155-192
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ 'aleyh*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Mektebetu'l-Huseyn et-Ticâriyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1394/1974.
- Şemmâ', Muhammed Hasen. *el-Mer'atu fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Şam: Dâru'l-Vesebe, ts.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn Ve'l-Ulûm*, thk. Refik el-'Acem. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996.
- Yahyâ b. Hamza, Ebû İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî. *et-Tırâz li Esrâri'l-belâga*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 1423.